

بررسی تطبیقی انواع روشها و رویکردهای طراحی برنامه درسی

فرشاد سلیمانی

A comparative study of curriculum typical methods and approach Farhad Soleimani

Email: borhansoleimani@gmail.com

چکیده

این مطالعه به بررسی تطبیقی انواع روشها و رویکردهای طراحی برنامه درسی می پردازد، هدف کلی از مرحله اول مقایسه انواع روشها و رویکردهای برنامه ریزی درسی و در گام دوم درک محاسن و معایب هر کدام از این روشها و رویکردهای برنامه ریزی درسی می باشد. در این مقاله روش پژوهش روش جورج بردی می باشد. سوالات این تحقیق شامل: چه رویکردهایی به طراحی برنامه درسی وجود دارد؟ هر کدام از این رویکردها چه محاسن و چه محدودیتهایی دارد؟ چه روشهایی برای طراحی برنامه درسی وجود دارد؟ هر کدام از این روشها چه محاسن و چه محدودیتهایی دارد؟ رویکرد موضوعی و موازی رویکردهای به طراحی برنامه درسی هستند و روشهای طراحی برنامه درسی شامل: رویکرد موضوعی، روش موازی، روش میان رشته ای، روش چند رشته ای، روش فرا رشته ای می باشد که با بررسی این رویکردها و روشها به این نتیجه رسیدیم که هیچ کدام از رویکردها و روشها برتری خاصی بر دیگری ندارند بلکه این شرایط است که تعیین می کند کدام رویکرد و روش بهتر جواب می دهد

کلمات کلیدی

برنامه درسی، روشهای طراحی برنامه درسی، رویکردهای طراحی برنامه درسی.

مقدمه

همه ما به طور یکسان از بیست و چهار ساعت در شبانه روز برخورداریم که می توانیم از آن بهره ببریم؛ در حالی که بعضی آدم ها از ثانیه های عمر خود بهره می برند، خیلی ها هم آن را به راحتی هدر داده و از بین می برند. به نظر نگارنده تا انسان در زندگی برنامه ریزی نداشته باشد نمی تواند به طور کامل از وقت خود استفاده کند.

هدف از برنامه ریزی جلوگیری عقب ماندن از کارها، یاس و دل زدگی از کار درس و عدم اعتماد به نفس است. برنامه ریزی یعنی تهیه طرح و نقشه ای دقیق برای رسیدن به هدف خاص در کوتاهترین زمان ممکن با توجه به امکانات و محدودیت های خود بیش از سه دهه از زمانی که شواب برای نخستین بار قلمرو و برنامه درسی را در شرف مرگ و نیستی خواند، می گذرد. این باور که شواب، به مثابه یکی از صاحب نظران برجسته رشته برنامه درسی، آن را ابراز می کرد، همراه با عوامل و شرایط دیگر موجب وارد آمدن شوک و در نتیجه، خود یکی از افرادی بود که برای تحقق این هدف بسیار تلاش کرد. از نظر وی، مبدا و منشا بحران یاد شده را می بایست در تئوری زندگی یا رویارویی های بیش از حد نظری با پدیده های برنامه درسی از سوی متخصصان برنامه درسی جست و جو کرد. بر اساس چنین باوری، وی بازگشت به صحنه عمل را رمز احیای مجدد رشته و بازیابی هویت از دست رفته معرفی نمود. بر این اساس، هدف و رسالت اساسی رشته و متخصصان آن تصمیم گیری سنجیده، معقول و متین در باره برنامه های درسی دانسته شده و برای چگونگی آن، شواب به ارایه نظریه ای که در حقیقت، تبیین فرایند تصمیم گیری درباره برنامه درسی یا برنامه سازی است، پرداخت. این نظریه در محافل علمی و حرفه ای تعلیم و تربیت - به ویژه در مغرب زمین - مورد توجه فراوان قرار گرفت.

برنامه ریزی در پی آنست شرایط، موقعیت و وسایل مورد احتیاج را در حیطه تعلیم و تربیت برای فراگیران با شرایط فعلی و نیازهای شخصی آنان فراهم سازد و زمینه تربیت و رشد همه جانبه آنان مهیا گردد.
(سلیمانپور، ۸۴ ص ۴۷).

برنامه ریزی به مفهوم ساده یعنی نقشه کشیدن برای آینده و رسیدن به هدفهای مطلوب و مورد نظر در آینده است. در کتاب تعلیم و تربیت امروز برنامه ریزی چنین تعریف شده است: برنامه ریزی یعنی طرح تدابیری که به احسن وجه یا مناسب ترین صورت، از منابع موجود در جهت نیل به هدف های آموزشی مطلوب استفاده کند.

«به مجموعه فعالیت های منظمی که از تعیین هدف، شروع و با انتخاب روشها و وسایل متناسب با هدف ادامه پیدا کرده و سپس به اجرا در آمده و ارزشیابی می گردد برنامه ریزی گفته می شود. به عبارت دیگر «برنامه ریزی عبارت است: از طرح ریزی برای دست یابی به هدف معین»
(ملکی، حسن، ۱۳۸۴).

۱- چه رویکردهایی به طراحی برنامه درسی وجود دارد؟

۲- هر کدام از این رویکردها چه محاسن و چه محدودیتهایی دارد؟

۳- چه روشهایی برای طراحی برنامه درسی وجود دارد؟

۴- هر کدام از این روشها چه محاسن و چه محدودیتهایی دارد؟

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی و اسنادی می باشد. توصیفی و اسنادی روشی است که در آن محقق آراء و اندیشه های دانشمندان بزرگ را با توجه به اسناد و مدارک موجود جمع آوری می کند و به تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده می پردازد.

این تحقیق بر آن است که به بررسی و مقایسه ی انواع روشها و رویکردهای برنامه ریزی درسی بپردازد. سوالاتی که در این تحقیق مورد بررسی قرار می گیرند عبارتند از: روشها و رویکردهای برنامه درسی می باشد. محقق سعی دارد در حوزه ی سوالات مطرح شده به مقایسه و بررسی روشها و رویکردهای برنامه درسی بپردازد و محاسن و محدودیتهای آنان را روشن کند. لذا روشی که در اینگونه تحقیقات می توان مورد استفاده قرار داد، از جمله روش مطالعه تطبیقی جرج بردی^۱ است. ایشان انتخاب روشی را که متناسب با موضوع تحقیق باشد را از نخستین وظایف محقق می داند. (آقا زاده، ۲۰۰۸، ص: ۱۱۴)

در این پژوهش نیز در پی علت یابی موضوع نمی باشد و هدف تحقیق کشف رابطه بین متغیرها نمی باشد بلکه به توصیف آنچه که هست می پردازد. این روش بر اساس آنچه " جرج بردی " یکی از برجسته ترین پژوهشگران لهستانی و صاحب مقالات زیادی در تعلیم و تربیت در زمینه مطالعات مقایسه ای ارائه می دهد و دارای چهار مرحله است. (نصرآبادی، ۱۹۹۴، ص ۶) ایشان انتخاب روشی را که متناسب با موضوع تحقیق باشد را از نخستین وظایف محقق می داند. (آقا زاده، ۲۰۰۸، ص ۱۱۴).

روشها و رویکردهای برنامه ریزی درسی

برنامه درسی که محصول برنامه ریزی درسی است به مجموعه ای از تجربیات اطلاق می شود که در اختیار یادگیرندگان قرار می گیرد. برای طراحی برنامه درسی روشهای متعددی وجود دارد که روش موضوعی، روش موازی، روش میان رشته ای ، روش چند رشته ای و روش فرا رشته ای از مهمترین آنها به شمار می آید. هر کدام از روشها اصول و مراحل خاص خود را داشته و محاسن و معایب ویژه ای دارند. مسئله این است که اهداف همه رویکردها و روشها، یادگیری و ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده است. تغییرات مطلوب شامل تغییر در دانش، نگرش و مهارت افراد می باشد و این امر یکی از اهداف عمده نظام تعلیم و تربیت محسوب می شوند و تمام تلاشها و منابع برای رسیدن به این هدف مهم صرف می گردد.

۱- رویکرد موضوعی^۲

1. Beredy. G.Z.F .

2.subject orientation

- دیدگاه موضوعی بر موضوعهای درسی ، شیوه تکوین و سازماندهی آنها تأکید می کند.
- از بسیاری جهت ها در اغلب مدارس بویژه در مدارس متوسطه و دانشگاهها اولویت نخست با این رویکرد است.
- در این مدارس ، موضوعهای درسی در شکل دادن به ساختار کل برنامه درسی نقش اساسی دارند.
- " نهضت بازگشت به پایه ها ^۲ " در قالب این رویکرد قرار می گیرد .
- در این رویکرد هدف آموزش و پرورش ایجاد مهارت در دانش آموزان در زمینه ساختار موضوع های گوناگون است .
- پرتاب سفینه اسپوتینگ به فضا جایگاه ویژه به رویکرد موضوعی در برهه زمانی اواخر ۱۹۵۰ و اوایل ۱۹۶۰ بخشید.
- بروند یکی از نظریه پردازان معروفی است که در کتاب مشهور خود " فرایند آموزش و پرورش " به تغییر و تشریح این دیدگاه پرداخته است .
- تولید برنامه های متعدد در زمینه های ریاضی ، فیزیک و زیست شناسی به این رویکرد مربوط است.

محاسن رویکرد موضوعی

- این رویکرد شایع ترین رویکردهاست که بیشتر استادان و معلمان و دانشجویان و دانش آموزان با آن آشنا هستند.
- نظام ارزشیابی و نمره گذاری آن کاملاً روشن و ساده است چون اهداف هر درس و موضوع مشخص است.
- چون معلمان در رشته خاص تخصص لازم را پیدا می کنند لذا در آن رشته تسلط لازم را پیدا کرده و تدریس خود را کاملاً حرفه ای انجام می دهند.

محدودیت‌های رویکرد موضوعی

- این رویکرد بین موضوعات مرزبندی می کند و نگرش مجزا به یادگیرندگان می دهد.
- یادگیرندگان از یک موضوع به موضوع دیگر می روند بدون اینکه ارتباط محتواها و دیسپلین را درک کنند و یاد بگیرند.
- این رویکرد افراد را برای چرخه زندگی منسجم آماده نمی کند در حالیکه زندگی بیرون و درون افراد در یک طرح در هم تنیده قرار دارد.

۲- رویکرد موازی^۳

- _ موازی ساختن تلاشی است که در آن دو رشته یا بیشتر به کمک همدیگر تقویت می شوند.
- محتوای یک درس در خدمت یادگیری بهتر و آسانتر درس قرار می گیرد.
- در این رویکرد ، برنامه درسی به گونه ای سازماندهی می شود که معلمان در تدریس محتوای مربوط به رشته خویش ، هماهنگی لازم را با معلمان و سایر درسها به عمل می آورند تا درسها و مباحث دارای تناظر وتشابه ، براساس نظم و توالی تفاهم شده به دانش آموزان عرضه می شود.
- مثل آموزش ادبیات ایران و تاریخ ایران که هر دو رشته خاصی هستند اما با هم در ارتباط می باشند و ادبیات به تاریخ و تاریخ به ادبیات کمک می کند.
- ارتباط محتوای علوم طبیعی با ریاضیات که دانش آموزان برای حل مسائل علوم ، بطور همزمان ریاضیات را هم می خوانند.

^۲ back to basic

^۳ .parallel discipline

- مثلاً تدریس جنگ جهانی با موقعیت جغرافیایی کشورها که می‌توان همزمان هر دو را برای کمک به فهم بیشتر یکدیگر بکار برد.

محاسن روش موازی

- این نوع طراحی ساده است .

- در این نوع طراحی تغییراتی در برنامه درسی صورت نمی‌گیرد.

معایب روش موازی

- این روش در ایجاد ارتباط عمیق بین دیسیپلین‌ها عاجز و ناتوان است.

- از آنجا که موضوعات بطور جداگانه تدریس می‌شود، کلاسها از پویایی لازم برخوردار نیستند .

- در عمل یادگیرندگان هر درس و موضوع را جداگانه مطالعه می‌کنند لذا نمی‌توانند ارتباط بین آنها را درک کنند.

نحوه سازماندهی روش موازی

- مفاهیم و مهارت‌های متوالی درس A را انتخاب می‌کنند.

- مفاهیم و مهارت‌های متوالی درس B را مشخص می‌کنند.

- مهارت‌های مربوط به درس A را که برای یادگیری درس B لازم و ضروری است مشخص می‌کنند.

- مهارت‌های مربوط به درس B را که برای یادگیری درس A لازم و ضروری است مشخص می‌کنند.

- بین مولفان محتوی A و B هماهنگی لازم را بعمل می‌آورند.

۳- روش میان رشته‌ای^۴

- این رویکرد می‌گوید شما می‌توانید مفاهیم مشترک را از علوم مختلف بر دارید و بعنوان یک رشته مستقل یعنی میان رشته‌ای قرار دهید.

در این روش ابعاد مختلف یک پدیده را می‌توان از دیدگاههای مختلف علوم دیگر بررسی و در یک مجموعه آورد.

- به عنوان مثال می‌توان پدیده هوش را از نظر روان شناسی ، جامعه شناسی ، تاریخی ، ریاضی و کاربردی در یک مجموعه معرفی کرد.

- روش میان رشته‌ای ، خوراک تحلیلی یک پدیده از ابعاد مختلف می‌باشد.

- روش میان رشته‌ای بعنوان نقطه مقابل رویکرد سنتی یا درون رشته‌ای بکار گرفته می‌شود.

- روش میان رشته‌ای شامل دو نوع فرعی درون کلاس درس و میان کلاس‌های درس متعدد می‌باشد. نوع فرعی درون کلاس

درس زمانی اتفاق می‌افتد که معلم یک ماده درسی خاص ، از مواد درسی دیگر برای کمک به فهم بهتر دانش آموزان بهره می‌گیرد.

در نوع فرعی دوم ، از رتم یا موضوعی وحدت بخش استفاده می‌شود و بدین ترتیب از شدت مرزبندی میان موضوعهای درسی مختلف

(دو یا چند موضوع درسی) کاسته می‌شود.

⁴ . inter disciplinary method

محاسن روش میان رشته ای

- کمک به انتقال مفاهیم و تحلیل مسایل جدید
- امکان وسعت نظر و کاهش جزم
- تحریک و برانگیختن فراگیر
- انعطاف پذیری و توجه به شرایط
- هماهنگی با نظام منسجم جهانی و ارائه یک آموزش منسجم
- تناسب با ویژگی یکپارچه پسندی ذهن بشر

معایب روش میان رشته ای

- سطحی نگری و ضعف طراحی
- نادیده گرفتن بیش از اندازه پیش نیازها
- امکان عدم توجه به ساختار خاص هر رشته
- زمان طولانی لازم و بودجه فراوان

مراحل طراحی برنامه درسی بر اساس روش میان رشته ای

- انتخاب موضوع برای مطالعه (انتخاب مسئله) ، مسئله یا موضوع نه خیلی جزئی و نه خیلی وسیع باشد و باید به تناسب علاقه فراگیران باشد.
- بررسی و تعیین محورهای قابل مطالعه در رابطه با موضوع . (مرتبط با علاقه فراگیران)
- تبدیل محورهای مطالعه به سوالات تحقیق سوالات باید قابل پاسخ دهی بوده و فراگیران را به تلاش وادار کند.
- تعیین وظایف و فعالیت های فراگیران .
- گزارش و دستیابی به شناخت واحد (تنظیم و ارائه گزارش از نتایج مطالعات توسط هر یک از گروهها .

۴ - روش چند رشته ای^۵

- در این روش برای بررسی یک ماده درسی یا یک موضوع یا یک مسئله از چند دیسیپلین استفاده می شود.
- تمرکز دیسیپلین های مختلف روی یک موضوع استوار است بدون اینکه تلاش مستقیمی برای ارتباط بین آنها صورت گیرد.
- یادگیرنده پس از آموختن یک موضوع کلی به موضوع دیگر می رود.

محاسن روش چند رشته ای

⁵ Multi disciplinary Method

- بررسی پدیده و موضوع بطور جامع و کلی
- آموزش پیرامون واقعیات زندگی
- وسعت دید و کاهش جزم اندیشی
- تسهیل ارتباط بین آموزش و رشته
- کم زحمت بوده و تلاش کمتر می‌خواهد
- برقراری ارتباط راحت و مناسب

معایب روش چند رشته ای

- عدم توجه به پیش نیازها و ساختار درسی مواد درسی
- انجام تعمیم‌های شتابزده در ذهن
- مشکلات ناشی از ایجاد وحدت رویه در بین اساتید و معلمان
- سهل‌گیری و عدم تجزیه و تحلیل دقیق مسایل توسط یادگیرنده

۵- روش فرا رشته ای^۶

- این رویکرد بر فعالیت جامع و فراگیر تاکید می‌کند.
- در این روش ماورای قلمرو واقعیت‌ها و وسعت دیسپلین‌ها ملحوظ می‌گردد. یعنی یادگیرنده به درک و دریافت معنایی ماورای رشته یا موضوع‌های مجزا نیز نایل می‌شود.
- در این روش طراحی با یک مسئله شروع و یا عنایت به دیسپلین‌های مختلف، دانش جدیدی خلق و ایجاد می‌شود.
- این روش به سه گروه افقی، قائم و مورب قابل تقسیم است.
- در حالت افقی راه ورود به برنامه درسی بر گرفته از نظام‌های متعدد است (شیوه میان رشته ای)
- در حالت قائم هر یک از نظام‌ها مستقلاً مورد توجه است و تلاش بر تشخیص موقعیت مناسب برای هر فعالیت است.
- در حالت مورب تدریس با یک چند رشته ای آغاز می‌شود و یادگیرنده با انواع فعالیت‌های ذهنی و عاطفی درگیر است.

محاسن روش فرا رشته ای

نیازمند تلاش کمتر بوده و به راحتی برای افرادی که تجربه نظری و عملی دارند قابل استفاده است.

معایب روش فرا رشته ای

مستلزم تسلط بر دانش سازمان یافته بیشتر از یک دیسپلین است و مهارت آموزشی ویژه طلب می‌کند

⁶ Meta or supra disciplinary method

نتیجه گیری

به نظر نگارنده همان طور که ذکر شده رویکردها و روشهای متفاوتی نسبت به طراحی برنامه درسی وجود دارد و هر کدام محاسن و محدودیتهای خاص خود را دارد، به نظر می رسد نمی توان گفت کدام رویکرد یا روش از کدامیک بهتر یا بدتر است بلکه هر کدام با توجه به محاسن و محدودیتهایش و با توجه به شرایط مخاطب می توان از هر کدام استفاده کرد، و این خود مخاطب است که با توجه به شرایط و توانایی و امکانات خود یک روش یا رویکرد را انتخاب می کند و در شرایطی یک روش یا رویکرد می تواند بهترین روش و در شرایط دیگری همان روش یا رویکرد بدترین روش یا رویکرد باشد و این بستگی به شرایط، توانایی ها و امکانات مخاطب و استفاده کننده از روش یا رویکرد برنامه ریزی درسی دارد.

منابع و مراجع

- آقا زاده، احمد؛ (۲۰۰۸)، آموزش و پرورش تطبیقی؛ انتشارات سمت.
- جاهد، حسینعلی (۱۳۸۷). برنامه ریزی آموزشی و درسی (دپارتمان علوم انسانی). تهران: جهش.
- جمشید و قورچیان، مینا و نادر قلی. از آمایش سرزمین تا برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات فرا شناخته اندیشه.
- سلیمانپور، جواد (۱۳۸۴). برنامه ریزی درسی با تاکید بر تدوین محتوای درسی فعال و کاربرد تحلیل محتوا.
- سلیمانی، فرشاد. بررسی تطبیقی نظام آموزشی ایران و هند (۱۳۹۲). مقاله پایان نامه.
- قلی زاده، احمد (۱۳۹۰). کلید موفقیت (مجموعه روان آرام). قم: تحسین.
- ملکی، حسن (۱۳۸۴). برنامه ریزی درسی (راهنمایی عمل). مشهد انتشارات پیام.
- قورچیان، نادرعلی، چهار چوب نظری و عملی برای طراحی برنامه درسی دکتری بیوتکنولوژی، نشریه کمیسیون بیوتکنولوژی.
- قورچیان و تن ساز. تحولات برنامه درسی بعنوان یک رشته تخصصی.
- مهر محمدی، محمود. برنامه درسی، نظر گاهها، رویکردها و چشم اندازها، تهران: انتشارات به نشر.
- مهر محمدی، محمود. مروری بر ابعاد نظری و عملی برنامه ریزی درسی رشد تکنولوژی آموزشی.